

Karel Eliáš

OSOBNOST ANTONÍNA RANDY A JEHO VLIV NA ČESKÉ SOUKROMÉ PRÁVO

Abstrakt: Stať se věnuje českému zakladateli moderní doktríny soukromého práva Antonínu Randovi (1934–1914) u příležitosti 100. výročí jeho smrti. Randa byl věrným přispěvatelem do našeho časopisu od jeho prvního ročníku (1861) až do své smrti. Zaměřením náležel k historickoprávní škole romanistického směru. Nenechal se však sevřít dogmaty římského práva, jehož „věčně bujarý kmen“ sice oceňoval, ale nepomíjel ani sociální a ekonomickou realitu své doby. Proto si např. uvědomoval sociální akcent vlastnictví, proto si všímal výzev, které jeho době přinášely rozvoj dopravy, boom akciových společností, jejichž nedostatečná regulace vyvolávala negativní hospodářské jevy, nebo nástup družstevnictví. Randův odborný záběr zahrnoval právo občanské a obchodní. Autor oceňuje Randovu akribii i optimistický étos, s nímž Randa prosazoval myšlenku, že jen jeden výklad zákona může být správný.

Klíčová slova: Antonín Randa, občanské právo, historickoprávní škola

1. ZAKLADATEL MODERNÍ ČESKÉ NAUKY CIVILNÍHO PRÁVA

Antonínu Randovi právem náleží *epitheton constans* zakladatele moderní české soukromoprávní nauky. A protože si česká doktrína ústavního a správního práva musela ještě počkat na dílo o dvanáct let mladšího Josefa Pražáka, můžeme Randu bez velké nadsázky označit za průkopníka moderní české právní vědy vůbec. Randa se v 60. letech XIX. století vynořil nejen v českém, ale i ve středoevropském prostředí jako osobnost nepřehlédnutelná a hodná pozornosti. Pro českou právní vědu měl Randa stejný význam, jaký měli bratři Preslové pro naši přírodovědu, Jan Evangelista Purkyně pro naši fyziologii nebo Josef Kajetán Tyl pro naše divadelnictví. Co bylo v českém právnictví před Randou, se dnešku může jevit jako juristický suchopár, za jehož obzorem se tyčí obrysy velikánů Všehrda, Koldína nebo Brikcího z Licka zastřené mlhou několika staletí. Bylo by však nespravedlivé, jak zdůraznil Krčmář, zapomenout, že „i česká právní věda má svoje Thámy“, ¹ jakými byli mimo jiné Josef Frič, Antonín Pavlovský, Emil Fayl Dražkovický, Antonín Štrobach, ale i Václav Hanka nebo jeden z prvních redaktorů *Právnicka* Karel Jaromír Erben. Z těch, kdo o Randovi psali, ať již to činili s nelíčeným obdivem – jako např. Jan Krčmář ² či Valentin Urfus ³ – nebo s odsudky podbarvenými dobovou ideologií – jako např. Alfréd Dressler ⁴ nebo Václav Vaněček ⁵ – či v jakékoli jiné pozici mezi těmito extrémny, se jen málokdo odvážil upřít Randovi jeho význam. ⁶ Všichni se shodují, že Randův dlouhý život byl vědecky neobyčejně plodný.

¹ KRČMÁŘ, Jan. Antonín rytíř Randa a česká věda právní. In: *Památník spolku českých právníků Všehrd*. Praha: Všehrd, 1918, s. 90.

² Např. KRČMÁŘ, Jan. Antonín Randa – poznámky k jeho veřejným činnostem. In: *Randův jubilejní památník*. Praha: Právnická fakulta Univerzity Karlovy, 1934, s. 7 nn.

³ In: HAVRÁNEK, Jan (red). *Dějiny Univerzity Karlovy. III. 1802–1918*. Praha: Univerzita Karlova, 1997, s. 220 nn.

⁴ DRESSLER, Adolf. K ideovým zásadám nového občanského práva. *Právník*. 1949, LXXXVIII, s. 10.

⁵ VANĚČEK, Václav. *České právnictví za kapitalismu*. Praha: NČSAV, 1953, s. 81 nn.

⁶ I tak truchlivá postava našich novodobých dějin jako komunistický ministr informací Kopecký označuje Antonína Randu přídomek „rytíře čistě památek“ a řadí ho k představitelům „slavné tradice českého právnictví“

2. MAXIMA UŽITEČNOSTI PRÁVA PRO SOUČASNOST

Randovo literární dílo je obdivuhodné rozsahem i kvalitou. Nejde jen o Randovy nejznámější spisy o držbě (vydaný nejprve německy v Lipsku roku 1865) a vlastnictví (vydaný nejprve česky v Praze roku 1871), ale také o jeho další práce, ať již editované dvojjazyčně jako *Rakouské právo obchodní* či monografie *O závazcích k náhradě škody* nebo jen německy jako *Der Erwerb der Erbschaft, Zur Kritik des Gesetzentwurfes betreffend die Aufhebung der Wuchergesetze, Das österreichische Wasserrecht* či další. Nejde ostatně ani jen o díla knižně vydaná. Pominuty nemohou být četné Randovy studie uveřejněné časopisecky. Zastává funkci předsedy redakční rady *Právnicka*, nemohu pomlčet o Randově působení pro tento časopis. *Právnick* vznikl, jak známo, v roce 1861 – ve stejném roce, kdy Antonín Randa nabyt *venia docendi* na pražské univerzitě a její právnické fakultě. Již v prvním ročníku *Právnicka* čteme Randovu stať *O nastupování v držbu dle práva rakouského*,⁷ kterou se autor představuje jako kompletní a kompetentní vědecká persona. Časopisu zůstal Randa věrný do smrti. Mnohokrát, zejména v prvním dvacetiletí, svými příspěvky pomohl, aby *Právnick* nezašel na úbytě, leckdy i čtyřmi nebo pěti studiemi do roka. V třiapadesáti ročnících *Právnicka* najdeme kromě kratších textů i 73 Randových rozpravných článků, včetně posmrtně vydané úvahy vztažené k literární reflexi sporu o zásadu knihovního vkladu.⁸

Randu řadíme do širšího myšlenkového proudu označovaného jako historickoprávní škola⁹ romanistického směru. Jejím zakladatelem byl v Rakousku Josef Unger (1828–1913). Ten jako mimořádný profesor na zdejší univerzitě zahájil své krátké působení v Praze přednáškou z 8. 10. 1853 nazvanou „*O vědeckém zpracování rakouského obecného občanského práva*“.¹⁰ Randa sice v té době na právnické fakultě studoval (studia ukončil v roce 1856), ale, jak píše, být Ungerovým posluchačem „neměl toho štěstí“.¹¹ V každém případě však znal Ungruv nedokončený civilistický systém, do jehož prvního dílu autor vepsal manifest rakouské civilistiky¹² s cílem změnit přístupy zavedené stoupenci exegetismu vykládajícími zákon jako kanonickou knihu.¹³ Navázání základů soukromoprávních institutů na „věčně bujarý kmen římského práva“¹⁴ vyhovovalo i Randovi.¹⁵ Historické vnímání jejich vývoje mu také umožnilo činit, co pokládal za svou vlasteneckou povinnost,

(KOPECKÝ, Václav. Úkoly pokrokových právníků. In: *I. Konference právníků – komunistů*. Praha: ÚV KSČ, 1946, s. 10).

⁷ *Právnick*. 1861, I, s. 193 nn.

⁸ RANDA, Antonín. Úvaha o spise M. Wellspachera, profesora ve Vídni: Der Streit um das Eintragungsprinzip im österreichischen Rechte, Wien 1914. *Právnick*. 1914, LVIII, s. 729 nn.

⁹ Její zakladatel Savigny ji označil jako školu historickou (*historische Schule*); srov. SAVIGNY, Friedrich Carl von. *System des heutigen Römischen Rechts. Erster Band*. Berlin: Veit und Comp., 1840, s. XIII.

¹⁰ Srov. ELIÁŠ, Karel. Historickoprávní škola a dnešek. *Právní rozhledy*. 1994, II, s. 314 nn.

¹¹ *Právnick*, 1913, LII, s. 299.

¹² UNGER, Joseph. *System des österreichischen allgemeinen Privatrechts*. Leipzig: Breitkopf u. Härtel, 1856, s. III–XIV.

¹³ Unger ze svého systému vypracoval jen první dva svazky (obecnou část) a svazek šestý (dědické právo).

¹⁴ RANDA, Antonín. *Právo vlastnické dle rakouského práva v pořádku systematickém*. Praha: Edvard Grégr, 1871, s. I.

¹⁵ Kindl, Vladimír in: KINDL, Vladimír (ed.) et al. *Prof. Dr. Antonín Randa. Zakladatelská osobnost pražské civilistiky*. Praha: Univerzita Karlova – Právnická fakulta, 2009, přiléhavě píše na s. 22, že od Ungera „nepřelal Randa jen koncept metodologického východiska nazírání a zkoumání rakouského soukromého práva, ale také rámec své literární aktivity. Předsevzal si naplnit jeho »systém«, spíše však program, nebo alespoň jej doplnit v tom prostoru, který Unger nepracoval sám.“ Randa v tom směru nebyl jediný. O doplňování Ungerova systému se zasloužili i rakouští právníci Adolf Exner, Eduard Rittner nebo Josef von Schey.

totiž poukazovat na vklady starého českého práva do evropského kulturního dědictví. Udělal to ostatně i ve svém posledním textu¹⁶ opakovaným připomenutím vlivu českých a moravských zemských desek na utváření novodobého knihovního práva. V opozici ke germanistickému směru historickoprávní školy¹⁷ vystupoval proti snahám o germanizaci rakouského občanského práva, k níž došlo pod vlivem BGB až po Randově smrti třemi dílčími novelami rakouského zákoníku v době první světové války. Randovo velmi zdrženlivé hodnocení německé kodifikace je dobře patrné z jeho poznámek k revizi všeobecného občanského zákoníku.¹⁸

Leč Randa byl všechno jiné než právník historik uzavřený v kabinetu. Zajímal se o všechno nové a aktuální, společensky se angažoval.

Připomenout musím jeho zásluhy o rozvoj právnického vzdělání v českých zemích i o rozvoj české univerzity v Praze, o českou Jednotu právnickou, jejímž byl dlouholetým starostou; rovněž působení v Královské české společnosti nauk, České akademii pro vědy, slovesnost a umění, v Hlávkově nadaci a pominout nelze ani založení Randovy nadace roku 1876. Poznamenejme i to, že se nikdy nestal advokátem a plně se věnoval akademické dráze.

Zájem o praktické dění se odrážel i v Randovu přístupu k právním otázkám. Jakkoli obdivoval dokonalou stavbu římského soukromého práva, stál setrvale na pozici, že praktické životní potřeby znamenají pro právníctví víc než zkamenělá dogmata. To prosazoval ve své vědecké práci i při podílení se na posunech v zákonodárství, ať již za účasti v různých komisích nebo mimo ně. Proto Randa zdůrazňoval sociální stránku vlastnického práva, kterou individualismus římského práva neznal. Proto vyzdvihl spojitost právních otázek s otázkami etickými i ekonomickými.¹⁹ V úsilí o jejich sociálně užitečné řešení neváhal použít argumenty vybočující z úměrnosti akademické disputace. Tak ve spise o ručení drah expresivně připomíná železniční neštěstí, ke kterému došlo v roce 1868 na Hořovicku, jeho „strašlivé okolnosti“ i „podrobnosti, nad nimiž vstávají vlasy na hlavě“²⁰ a horce poukazuje na ironii a „černou skvrnu“ legislativy civilizovaných zemí, že při přepravě po železnici chrání víc zboží než zdraví a život člověka.²¹ Podobně v Úvaze o vládní osnově akciového zákona, předložené roku 1883 poslanecké sněmovně²² barvitě líčí „bezdnou hospodářskou kalamitu“ vyvolanou krizí z roku 1873 i její příčiny – mj. „zimničnou snahu po rychlém zbohatnutí“, „umělou budovu fiktivních burzovních

¹⁶ RANDA, Antonín. Úvaha o spise M. Wellspachera, profesora ve Vídni: Der Streit um das Eintragungsprinzip im österreichischen Rechte, Wien 1914. *Právnick.* 1914, LVIII, s. 729 nn.

¹⁷ K tomu mj. KRČMÁŘ, Jan. Antonín Randa – poznámky k jeho veřejným činnostem, op. cit. v pozn. 2, s. 15.

¹⁸ RANDA, Antonín. K revizi rak. všeob. občanského zákoníku. *Právnick.* 1911, I, s. 215 nn. Jak zde, tak v Ungerově nekrologu (RANDA, Antonín. Josef Unger mrtev! *Právnick.* 1913, LII, s. 302), ale i jinde Randa kladl švýcarský *Zivilgesetzbuch* vysoko nad německou kodifikací. O Randově účasti na přípravě dílčí novely všeobecného občanského zákoníku srov. např. TILSCH, Emanuel. *Občanské právo. Část všeobecná*. 3. vydání. Praha: Všeherd, 1925, s. 32; nebo KRČMÁŘ, Jan. *Právo občanské. I. Výklady úvodní a část všeobecná*. Praha: Všeherd, 1929, s. 29 nn.

¹⁹ RANDA, Antonín, op. cit. v pozn. 14, s. I („A přece jest právo velkolepým organismem, jehož vznik a dějepisný rozvoj, jehož spojitost se zákony ethickými a hospodářskými, jehož bohaté vnitřní ústrojí nelze seznati a pochopiti jedině ze stručných předpisů zákoníků, nesoucích v sobě vady a mezery kulturního stanoviska dob předešlých.“).

²⁰ RANDA, Anton. *Ueber die Haftung der Eisenbahnunternehmungen für die durch Eisenbahnunfälle herbeigeführten körperlichen Verletzungen oder Tötungen von Menschen*. Wien: Manz, 1869, s. 11.

²¹ Ibidem, s. 2.

²² *Právnick.* 1883, XXII, s. 721 nn. a 757 nn.

cen“, „náležité vychválení v uplacených často novinách“, neschopnost zákonodárství „nedobytné hráze vystavěti proti nepoctivému zneužívání důvěry“ – předkládá návrhy k zlepšení zákonné úpravy korporačního práva.²³

Těmito a podobnými přístupy k právním otázkám Randa prosazuje právo užitečné pro současnost. Ač sám zakladatel zdejší nauky obchodního práva, neváhal ocenit vynikající význam koncizního švýcarského občanského zákoníku,²⁴ který jako první na kontinentu zlomil Randou tolik kritizovaný „škodlivý dualismus mobiliárního práva obchodního a neobchodního“.²⁵

3. ODKAZ DNEŠKU

Nimbus zakladatele novodobé české civilistiky Randovi nikdo neupřel. Nám však jde hlavně o to, čím může být příkladem dnešku.

Randa nikdy nepopřel své češství. Známo je například, že jako první z významných českých právníků vystoupil v boji o české státní právo. Vlastenectví ho však vedlo k tomu, že českou právní vědu nejen zakládal, rozvíjel a podporoval, ale také ji vyvedl z české kotliny. Na sklonku svého života mohl sebevědomě napsat, že „netoliko Vídeň, nýbrž i Praha má podílu ve zdárném obratu a rozhodném pokroku rakouské civilistické literatury“, která „směle smí se měřiti s literaturou pokročilých národů evropských“.²⁶ O Randovi se vědělo na evropských univerzitách od Boloně po Lvov; on sám podporoval zahraniční kontakty české univerzity i její právnické fakulty a českým kolegům otevíral cestu do ciziny. Při jejich ocenění ho zajímala hlavně vědecká způsobilost. Proto např. prosadil jmenování Josefa Kaizla řádným profesorem,²⁷ přestože Kaizl politicky vystupoval proti staročeské straně, jejímž stoupencem Randa byl. Závistivost a malost, jimž se bohužel neubránili ani představitelé akademického světa tehdy jako dnes, byly Randovi cizí.

Z Randovy vědecké práce leccos zastaralo, leccos bylo překonáno, najednou jeho odborné spory se současníky vyřešil čas ve prospěch jeho odpůrců,²⁸ ale mnohé zůstalo

²³ Srov. podobně Jheringovo hodnocení akciových společností jako „jednoho z nejnedokonalejších a nejzlovestnějších zařízení našeho práva“ (JHERING, Rudolph von. *Der Zweck im Recht. Bd. I.* 3. vydání. Leipzig: Breitkopf und Härtel, 1893, s. 223).

²⁴ *Právník*. 1911, I, s. 216; 1913, LII, s. 302.

²⁵ RANDA, Antonín. *Soukromé obchodní právo rakouské. Díl I.* 6. vydání. Praha: J. Otto, 1908, s. 7, pozn. 6. V pozdější německé verzi Randovy učebnice (*Das Österreichische Handelsrecht*. 2. Auflage. Wien: Manz, 1911, s. 3, pozn. 6) se již souhlasně komentuje nejen švýcarský kodifikační výsledek likvidující zvláštní obchodní právo, ale i obdobný projekt kodifikace soukromého práva vzniklý r. 1903 v Rusku, předložený Randovi k dobrému zdání; rovněž ruská koncepce odmítla zvláštní kodifikaci obchodního práva. Tyto vývojové tendence Randa komentuje slovy: „Zajisté jest toho si přáti kvůli jednotě, přehlednosti a bezpečnosti!“.

²⁶ *Právník*. 1913, LII, s. 300.

²⁷ KAIZL, Josef (ed. Tobolka, Z. V.). *Z mého života. III/1*. Praha: J. R. Vilímek, nedat., s. 431, 582, 583.

²⁸ Tak v Randově sporu s Ungrem, kdo má nést škodu, kterou někdo způsobí jinému bez zavinění, avšak jedním ve svém zájmu (např. provozem podniku na vlastním pozemku), tudíž i na vlastní nebezpečí, které – jak tvrdil Unger – v sobě zahrnuje i povinnost k náhradě škody (srov. UNGER, Joseph. *Handeln auf eigene Gefahr*. 3. vydání. Jena: Fisher, 1904, s. 4 nn.), dal vývoj za pravdu tomuto pojetí, byť mu Randa odporoval (srov. RANDA, Antonín. *O závazcích k náhradě škody*. 7. vydání. Praha: J. Otto, 1912, s. 7 nn.). Podobně se Randa přel s Exnerem, zda má smluvný či testamentární zákaz zcizení nalézt věcněprávní podobu vkladem do pozemkové knihy (srov. EXNER, Adolf. *Das Oesterreichische Hypothekenrecht*. 1. vydání. Leipzig: Breitkopf und Härtel, 1876, s. 456 nn. a RANDA, Anton. *Das Eigentumsrecht*. 2. vydání. Leipzig: Breitkopf und Härtel, 1893, s. 208 nn.), přičemž vývoj dal posléze za pravdu Exnerovi (srov. § 364c ABGB). Dlužno uvést, že oboje v podstatě odpovídá Randově maximě, že právo má sledovat hospodářské a sociální potřeby své doby.

a je hodno stále pozornosti. Randa byl u nás v nedávné minulosti odsouván do šedi právního dějepisectví.²⁹ Dnes jsou jeho práce znovu čteny a citovány jako zdroj poznání obsahu a funkcionality právních institutů postupně v našem soukromém právu očišťovaných od deformací. Návrat české civilistiky k zakladateli naší moderní právní doktríny je do jisté míry splácením dluhu. Jan Krčmář poznamenal ve sborníku vydaném k stému výročí Randova narození, že „všude, kde se traduje občanský zákoník, je dílo Randovo jedním z úhelných kamenů nauky občanského práva“.³⁰ To ostatně dokládá současná rakouská právnícká literatura, kde je tento český právník běžně citován.³¹

Co může ocenit každý, je metoda. Randa si zpravidla připravoval své monografické práce drobnějšími časopiseckými skicami, jimiž si utřídovoval myšlenky a mapoval možná řešení; přitom mu neunikla ani ta nejzastrčenější brožura k tématu. Randova vědecká pečlivost je trvalou výzvou a vzorem i dnešku, kdy trh zaplavuje balastní literatura, kdy se hladovějící produkce četných právníckých časopisů nejednou spokojuje i s podprůměrnými texty, jen aby číslo vyšlo, a kdy se popisné praktické příručky falešně označují za vědecké monografie. Z metodologického hlediska byl Randa rovněž průkopníkem komparistiky. Zkoumání právních institutů v jejich dějinném vývoji bylo historicko-právní škole přirozeně vlastní. Randa však historickou komparaci doplňoval komparací regionální – vědu vnímal jako kosmopolitní jev ignorující státní i jazykové hranice – a běžně srovnával tuzemské právní přístupy s řešeními, k nimž dospěl právní vývoj v cizině.

A čím může být Randa vzorem praktickému právníku? Nepochybně tím, co Jan Krčmář označil jako Randův optimismus – přesvědčení, že správný může být jen jeden výklad zákona. Randovi byla cizí myšlenka, že zákonné ustanovení lze interpretovat tak či onak: s nasazením hledal správné řešení, pečlivě analyzoval důvody pro ně i proti němu, a k čemu dospěl, hájil neochvějně. I to můžeme vnímat jako výzvu postmoderní době relativizující a zpochybňující vše, nač prstem ukáže. Jistěže se klade otázka, zda je současnost vůbec s to přijmout jako vlastní maximu kognitivistický étos éry právního pozitivizmu, který se po smrti jeho posledních vynikajících středoevropských představitelů Josefa Ungera (2. 5. 1913), Antonína Randy (6. 10. 1914) a Leopolda Pfaffa (2. 12. 1914) rozplynul ve vřavě světové války i v následných událostech rozbíjejících myšlenková i sociální paradigmatata sotva se jen trochu ustálí. Nicméně, i v této souvislosti můžeme použít již citovaný Randův výrok: „Zajisté jest toho si přáti kvůli jednotě, přehlednosti a bezpečnosti práva!“.

Článek vznikl s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace RVO: 68378122, Ústavu státu a práva AV ČR, v. v. i.

prof. Dr. JUDr. Karel Eliáš

Ústav státu a práva AV ČR, v. v. i.

²⁹ Základní a opakovaně vydávaná učebnice z doby před rokem 1989 zmiňovala Randu jen letmo poznámkou o „cenných pracích profesorů Emila Otta, Antonína Randy a jiných“ (VANĚČEK, Václav. *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*. 3. vydání. Praha: Orbis, 1975, s. 12).

³⁰ Krčmář, Jan. Antonín Randa – poznámky k jeho veřejným činnostem, op. cit. v pozn. 2, s. 13.

³¹ Např. FLOßMANN, Ursula. *Österreichische Privatrechtsgeschichte*. 4. vydání. Wien – New York: Springer, 2001, s. 136, 143, 150, 167 aj. nebo KLETEČKA, Andreas – SCHAUER, Martin (eds.) et al. *ABGB-ON. Kommentar zum Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch*. Wien: Manz, 2010, s. XIV, 585, 624 aj.

Karel Eliáš

The Personality of Antonín Randa and Its Influence on the Czech Private Law

Abstract: The article is dedicated to Antonín Randa (1861–1914), the founder of Czech modern doctrines of private law to mark the 100th anniversary of his death. Randa was a faithful contributor to our magazine since its first year (1861) until his death. He belonged to historico-legal school of romanistic direction. He did not, however, allow the dogmas of Roman law constrict his thought, he had appreciation for the “always hilarious tribe”, but did not neglect social and economic realities of his time. Therefore, for example, he acknowledged the social aspect of ownership, this is why he noted the challenges of his time brought about by development of transport, boom of stock companies, the lack of regulation of which provoked negative economic phenomena, or the onset of the cooperative movement. Randa’s professional take included civil and commercial law. Author appreciates Randa’s akribia and optimistic ethos, with whom Randa promoted the idea that only one interpretation of the law may be correct.

Key words: Antonín Randa, private law, historico-legal school, modern doctrines of private law